

information. However, unfortunately, L. Khavkina's stay in Odessa and holding a library seminar was accidental and took place on the recommendation of Agitprom Gubkom and the Odessa library community did not make a special professional impression on L. Khavkina, so in the field of professional research interests of the famous librarian further was not included.

Keywords: Odessa Library Association; seminar; lecturer; library community; library science; methods of library work

References

1. Artisevich V. A. (1959). *Lubov Borisovna Khavkina: (K 10-letiyu so dnia smerti)*. Saratov.
2. Artisevich V. A. (1959). L. B. Khavkina. *Opyt raboty Nauchnoj biblioteki SGU*, 2, pp. 1—8.
3. Grigorev Yu. V. (1973). *L. B. Khavkina (1871—1949)*. Moskva: Knyga.
4. L. B. Khavkina v pysmakh k V. A. Artysevich. (1996). *Nauch. y tekhn. b-ky*, 11, pp. 31—62.
5. Perepecha A. M. and Kapustina N. I. [uklad.]. (2004). *Bibliotekoznavets Liubov Borysivna Khavkina: kharkivskyi period diialnosti (1888—1918)*. Kharkiv: Khark. derzh. nauk. b-ka im. V. H. Korolenka.
6. Rychkov A. V. (2007). *Khavkina Lyubov Borisovna. Bibliotekhnaya entsiklopediya*, Moskva: Pashkov dom, pp. 1110—1111.

Надійшла до редакції 17 листопада 2020 року

УДК 75/75(477)(092)Хас(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.11(292).42-44

Ксенія Купчик,

бібліограф I категорії науково-бібліографічного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, e-mail: nbv@nplu.org

Ніл Хасевич — творець бойової графіки УПА

Я не можу битися зброєю, але б'юся різцем і долотом. Я, каліка, б'юся в той час, коли багато сильних і здорових людей у світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі можлива. Я хочу, щоб світ знав, що визвольна боротьба триває, що українці б'ються¹.

Українське мистецтво ХХ ст. у світовому контексті репрезентовано цілою плеядою митців діаспори. Однією з таких постатей є Ніл Хасевич — видатний український художник, графік, громадський і політичний діяч, член ОУН. У листопаді 2020 р. виповнилося 115 років від дня народження митця, який, попри блискучі перспективи за кордоном, обрав боротьбу за свободу й незалежність України. Кандидат мистецтвознавства, дослідниця творчості Н. Хасевича Л. Крайлюк так характеризує художника: "Його ім'я значилося в "Українській Загальній Енциклопедії" вже 1931 р., на самому початку його творчої кар'єри. Н. Хасевич був учасником та переможцем престижного міжнародного мистецького конкурсу, мав численні нагороди, ще в роки міжвоєнного двадцятиліття був зачислений до нарбутівської плеяди, а творчість його завершального періоду стала своєрідною художньою метафорою національно-визвольних змагань середини ХХ ст."².

Народився Н. Хасевич 12 (25) листопада 1905 р. у селі Дюксин Рівненської області в родині паламаря. Разом із братами Анатолієм і Федором навчався в духовній семінарії в Житомирі, співав у церковному хорі. Перші уроки малювання юнак брав в іконописній майстерні; ікони його авторства частково збереглися в оселях мешканців Дюксина. Саме односельці першими оцінили непересічний талант художника-початківця, а особливо — портрети, котрі він виконував на замовлення дюксинців із фото-

графічною точністю. За браком будь-яких фотопристроїв таке вміння було на вагу золота.

Коли Нілу виповнилося 14 років, у родині Хасевичів сталася трагедія. Повертаючись із Рівного, вони з матір'ю потрапили під потяг на залізничному переїзді — жінка загинула, а хлопець втратив ногу й назавжди залишився калікою. Техніка різьблення по дереву, котру опанував Ніл, стала йому в пригоді, аби самостійно виготовити протез.

Завдяки наполегливості та завзяттю 1925 р. Н. Хасевич екстерном закінчив Рівненську гімназію, здобув атестат, а вже за рік вступив до Варшавської академії образотворчих мистецтв на факультет графіки. Початковим грошовим внеском за навчання послуговувала компенсація французької компанії за нещасний випадок на залізниці. Новоспеченому студентові поталанило вивчати мистецькі дисципліни під керівництвом знаних майстрів: графіку — у відомого польського художника, графіка В. Скочилися, живопис — у художника, професора М. Котарбінського й факультативно декоративне ткацтво — у художника, графіка Й. Чайковського. Врешті-решт юнак таки обрав графіку, котру вважав "найживішою галуззю мистецтва"³. Для продовження навчання катастрофічно не вистачало грошей. В архіві Варшавської академії зберігаються численні прохання Н. Хасевича до дирекції звільнити його від оплати за навчання. На жаль, хлопець щоразу діставав відмову: на одному зі збережених примірників проставлено резолюцію "Не заслуговує". Через матеріальну скруту довелося підробляти дрібними замовленнями, зокрема створювати

¹ Цит. за кн.: Життя і творчість Ніла Хасевича. 2011. Львів ; Торонто. С. 7.

² Ніл Хасевич у українському мистецтві. 2014. С. 3.

³ Найживіша галузь мистецтва. Рівне, 2009. С. 22.

екслібри. Водночас Українське товариство студентів у Варшаві організувало для Ніла безкоштовне помешкання в інтернаті.

Митець брав активну участь у творчому житті польської столиці. У 1927 р. утворився мистецький гурток "Спокій", членами якого стали Н. Хасевич, П. Андрусів, В. Васьківський, С. Дричик, В. Зварич, П. Холодний, В. Гаврилюк, П. Мегик. Їх об'єднало тяжіння до новаторства й національна своєрідність образних засобів, прагнення вивести українське мистецтво на європейський рівень. Н. Хасевич став одним із засновників "Спокою" та його багаторічним секретарем. Гурток мав власну бібліотеку, де відбувалися творчі дискусії, конкурси, діяли курси малярської технології, учасники вивчали народний одяг та військові однострої. Початок 1930-х рр. виявився надзвичайно плідним для Н. Хасевича, позаяк його твори експонували в художніх салонах Львова, Праги, Берліна, Чикаго, Лос-Анджелеса. Студентські твори Н. Хасевича нагороджено першими мистецькими відзнаками: картина "Прання" (1931) — почесною нагородою "Ватикан", портрет гетьмана І. Мазепи (1932) — дипломом Варшавської академії. У 1935 р. Н. Хасевич захистив дипломну роботу "Святий Володимир" і здобув диплом про вищу художню освіту з правом вчителювати в середніх школах.

Подальший мистецький шлях за кордоном був можливий лише за умови прийняття польського підданства. Попри численні заманливі пропозиції й чудові перспективи після закінчення навчання митець повернувся до рідного Дюксина. Н. Хасевич вирішив присвятити себе формуванню власного стилю — остаточно припинив творити у сфері олійного живопису та віддав перевагу дереворитам; аби досконало опанувати кириличний шрифт власноруч переписав гусячим пером Пересопницьке Євангеліє. У 1937 р. посів третє місце з грошовою винагородою на міжнародній виставці гравюр по дереву у Варшаві. У 1939 р. світ побачили одразу два видання — художні альбоми "Книжкові знаки Ніла Хасевича" й "Екслібрис Ніла Хасевича". Одночасно митець виконував художнє оформлення українських часописів "Шлях" і "Волинське слово". Мистецькі критики високо оцінили портрет Володимира Великого, серію творів в альманасі "Дереворити", екслібрис президента УНР у засланні А. Левицького у виконанні графіка. Рівненський краєзнавець А. Карп'юк так схарактеризував захоплення художника екслібрисом: "У 30-ті роки минулого століття Ніл Хасевич велику увагу приділяв так званій малій графіці — книжковим знакам... Він зумів піднести свою майстерність до кращих світових зразків. Адже художникові вдалося на мініатюрній площині майстерно передати внутрішній світ власника книги"⁴.

Водночас Н. Хасевич був активним громадським і політичним діячем: 1935 р. став членом Волинського українського об'єднання (ВУО), був особисто знайомий із С. Бандерою та іншими керівниками УНР.

У 1941 р. художник вступив до Львівської спілки праці українських образотворчих мистецтв (СПУОМ), а також разом з У. Самчуком працював у рівнен-

ському часописі "Волинь". У 1942—1943 рр. на виставці українських художників в окупованому Львові експонувалася патріотична робота Н. Хасевича під назвою "Спіть, хлопці, спіть". З початком Другої світової війни митець зробив остаточний життєвий вибір: 1943 р. вступив до УПА й узяв одразу кілька псевдонімів: Бей-Зот, Левко, Рибалка, 333, Старий, Джміль. Попри постійну небезпеку та спартанські умови існування в кривках, Ніл Антонович вміло очолив пропагандистську діяльність ОУН і керував підпільною друкарнею, здійснював художнє оформлення та редагував сатиричні журнали УПА "Український перець" і "Хрін", малював численні листівки та карикатури. Крім того, розробляв проекти прапорів, печаток і бланків для повстанців.

Графічний доробок митця — 150 дереворитів — було згодом надруковано в альбомах "Волинь у боротьбі" та "Графіка в бункрах УПА" (1950—1952).

У 1948 р. Українська головна визвольна рада запровадила відзнаки для вояків за особливі заслуги. Тож черговою сферою творчості графіка стало розроблення ескізів цих нагород — Хреста Заслуги та Хреста Бойової Заслуги й медалі "За боротьбу в особливо важких умовах". Згодом його самого відзначили Бронзовим Хрестом (1945), Срібним Хрестом (1948) і згаданою медаллю (1948). Український дослідник-фалерист В. Манзуренко зазначав: "Ніл Хасевич з надзвичайною відповідальністю поставився до розробки проектів нагород УПА. Такого детального документа, в якому передбачено щонайменші особливості виготовлення нагород, історія української фалеристики ще не знала. Він розробив велику кількість проектів, виходячи з того, що нагороди будуть виготовлятися "кустарним" способом, власними силами й у підпільних умовах"⁵. Ніл Антонович також створив одну з найвідоміших серій бофонів під назвою "Волинська серія", до якої увійшли ескізи грошових знаків номіналом 5, 10, 20, 50, 100, 300, 500 і 1000 крб. Неймовірна майстерність і точність виконання свідчила про те, наскільки відповідально митець ставився до створення національної валюти. Для повстанців художник був надзвичайно важливою людиною, тому з міркувань безпеки його місце перебування постійно змінювали. До того ж аби Ніл міг самостійно пересуватися, для нього створили велосипед особливої конструкції.

У 1951 р. КДБ отримало наказ припинити антирадянську діяльність Н. Хасевича, бо його роботи потрапили до делегатів Генеральної Асамблеї ООН та іноземних дипломатів. За рік кривку Бей-Зота та його побратимів у с. Сухівці (Рівненська обл.) викрили, проте вони не здалися гебістам живими. У 1992 р. на честь героїв у селі встановили пам'ятний знак. На жаль, фактично вся родина Хасевичів загинула під час Другої світової війни: Анатолія закатували польські вояки, Федір помер у радянському концтаборі Білобородово, батько загинув під час пожежі в рідному селі.

Попри численні спроби радянської системи знищити УПА не тільки фізично, а й будь-які матеріальні згадки про неї, мистецьку спадщину та пам'ять про Н. Хасевича вдалося зберегти. У 2008 р. Служба без-

⁴ Лицар свободи: нариси, спогади. Костопіль, 2004. С. 14.

⁵ Визвол. шлях. 2005. Кн. 11 (692). С. 112.

пеки України передала Національному музею історії України у Другій світовій війні 103 оригінали гравюр художника та дерев'яне кліше для їх виготовлення, котрі вдалося віднайти у сховищах КДБ. У 2010 р. до 105-річчя від дня народження митця директор приватного львівського музею "Галерея українського військового однострою" Б. Любів уклав альбом "Ніл Хасевич (1905—1952 рр.)", що містить 105 фоторепродукцій робіт, котрі експонувались у 2007 та 2010 рр.

Про славетного українського графіка створено чимало відеоматеріалів, зокрема документальний фільм "Здобути або не бути" українського режисера М. Ткачука. Іменем митця названо вулиці у Львові, Луцьку, Володимирі-Волинському, Рівному, Ковелі. Пам'ятник

Н. Хасевичу встановлено в Рівному, а 1952 р. патріота посмертно нагородили Золотим Хрестом Заслуги УПА.

У 2016 р. на Рівненщині засновано мистецьку премію в галузі образотворчого мистецтва імені Ніла Хасевича.

Ніл Хасевич символізує українську незламність й мистецький дух непокори. Його роботами проілюстровано сотні патріотичних видань. За рівнем художньої майстерності він стоїть в одному ряду з Ю. Нарбуттом, В. Кричевським, І. Трушем. Наполегливість, невтомність, прагнення досконалості у всьому й унікальний талант поєдналися в одній постаті, яка стала для українців символом неосяжної любові до Батьківщини й боротьби за її свободу та незалежність.

Список використаної літератури

1. *Графіка в бункрах УПА* : альбом дереворитів, виконаних в Україні в роках 1947—1950 митця укр. підпілля Ніла Хасевича — "Бей-Зота" та його учнів / [за ред. Дмитра Баглая, Петра Мегика і Льва Шанковського]. — Філадельфія : Пролог, 1952. — 69 с.
2. *Ніл Хасевич (1905—1952 рр.)* : [альбом] : 105-й річниці від дня народж. присвяч. / Галерея укр. військ. однострою ; [упоряд. та авт. тексту Б. Любів]. — Львів : Панорама, 2010. — 73 с.
3. *Хасевич Н.* Найживіша галузь мистецтва [Електронна копія] : твори / Ніл Хасевич ; упоряд. І. Нагорна. — Електрон. текст. дані. — Рівне : Азалия, 2009. — (Бібліотечка Літературного музею Уласа Самчука в Рівному; число 4). — Режим доступу: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8931>. — Назва з екрана.
4. *Вороний С.* Шлях на Голгофу / Євген Вороний // Образотвор. мистецтво. — 2019. — № 1. — С. 8—10.
5. *Ішук О.* Життя і творчість Ніла Хасевича / Олександр Ішук, Ігор Марчук ; вступ. ст. Д. Даревич. — Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2011. — 429 с.
6. *Крайлюк Л.* Ніл Хасевич в українському мистецтві / Любов Крайлюк. — Рівне : Лапсюк В. А., 2014. — 162 с.
7. *Ладижинський В.* Ніл Хасевич / В. Ладижинський // Нотатки з мистецтва. — Філадельфія, 1990. — Число 30. — С. 23—31.
8. *Лицар свободи* : нариси, спогади, ст. / авт.-упоряд. А. М. Карп'юк ; ред. І. Пашук. — Костопіль : ЗАТ "Костоп. друк.", 2004. — 63 с.
9. *Манзуренко В.* Ніл Хасевич — творець бойових нагород УПА / Віталій Манзуренко // Визвол. шлях. — 2005. — Кн. 11 (692). — С. 110—115.
10. *Мікула О.* Ніл Хасевич. Графіка перемоги духу / Олександр Мікула // Упаковка. — 2014. — № 1. — С. 68—71 ; № 2. — С. 66—71.
11. *Попович В.* Ніл Хасевич / Володимир Попович // Авангард. — Брюссель, 1973. — Число 2. — С. 126—132.

Надійшла до редакції 1 жовтня 2020 року

УДК 929(477(092)Кар(045)

Ірина Аврахова,
старший науковий співробітник
відділу наукового редагування бібліографічної інформації
Книжкової палати України,
e-mail: visnyk@ukrbook.net

"Кинути слово — моє ремесло!"
(до 100-річчя від дня народження С. Караванського)

**Українська мова сьогодні — це арена боротьби
між уявою і штампом, між пошуком
і зашореністю, між летом і повзанням.
С. Караванський**

Багато лихоліть випало на долю цієї непересічної людини. Війна, полон, арешт і довгі-довгі десятиліття в концтаборах СРСР, а потім — еміграція... Далеко від Батьківщини Святослав Йосипович Караванський — всевітньо відомий мовознавець-україніст, поет, перекладач, журналіст — продовжував боротися за її волю, за рідну українську мову. Адже Україна і рідна мова були сенсом усього його життя. Він був націоналістом, членом ОУН, правозахисником, дисидентом і до останніх днів уболівав за рідну країну. Колишній голова Світового конгресу українців А. Лозинський процитував на "Радіо Свобода" "Відкритого листа до президента України", написаного С. Караван-

ським 21 листопада 2016 р. і розісланого електронною поштою друзям: "Обставини критичні. Треба рятувати Україну! Силкові методи в державі можуть привести до громадянської війни. Треба заспокоїти Україну і вдарити по планах Москви. І це у Ваших руках! Це Ваш святий обов'язок!". Ці слова писав 95-річний, уже на той час хворий чоловік, який до останнього подиху переймався долею Батьківщини, цікавився й розумівся в політичних процесах, що в ній відбувалися.

Святослав Йосипович Караванський народився 24 грудня 1920 року в родині інженера в Одесі, де минули його дитинство та юність. Населення міста на той час за походженням було українським, але